

5. Гуржій І.О. Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років XIX ст. К.: «Наукова думка», 1968. 262 с.
6. Пилипенко О.Є. Зовнішня торгівля українських земель у складі Російської імперії (1861-1914 рр.) Монографія. К.: ВЦ АМУ, 2008. 248 с.
7. Билимович А.Д. Товарное движение на русских железных дорогах: Статистическое исследование. Киев: Тип. Имп. ун-та Св. Владимира, 1902. 89 с.
8. Материалы к пересмотру торгового договора с Германией и другими иностранными государствами: Перевозки по русским железным дорогам. – СПб., 1914. Ч. 1: Распределение перевозок хлебных грузов по губерниям и областям и по портам и пограничным пунктам. 135 с.
9. ЦДІАК. Ф. 830. Фамильный фонд Терещенко. Оп. 1, Спр. 363. Дело о продаже шеницы имений Терещенко А.Ф. за границу, 1885 р. Арк. 1–3.
10. Альтерман А.Я. Хлебные ресурсы Украины. Одесса: Госиздат Украины, 1923. 240 с.
11. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу. К.: Вікар: Знання, 1999. 699 с.
12. Пилипенко О.Є. Вказана праця.
13. Пилипенко О.Є., Єфіменко В.П. Експорт сільськогосподарської продукції з України та його правове забезпечення в період Російської імперії на початку XX ст. // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2004. №3. С. 43–51.
14. ЦДІАК. Ф. 2163. Областная станция по животноводству для губерний Воронежской, Киевской, Черниговской и Харьковской губ. Оп. 1. Спр. 27. Отношения с Об-вом сельского хозяйства, 1913 р., 105 арк.
15. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). К.: Ін-т історії НАН України, 2003. 340 с.

М. О. Мельничук,
аспірантка історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДОЛЯ ЧИНШОВОЇ ШЛЯХТИ ПОДІЛЛЯ ПІСЛЯ ІНКОРПОРАЦІЇ КРАЮ В СКЛАД РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1795-1861 рр.

Тези конференції розкривають становище однодворців (або ж чиншової шляхти) після інкорпорації Поділля Російською імперією. Попри незможність і підпорядковане становище відносно великих польських землевласників, збіднілі шляхтичі залишались носієм філософії сарматизму і зберігали невід'ємний шляхетський привілей – виборче право. Група потрапляє в немилість Петербургу через свій неоподаткований статус і сприяння Листопадовому повстанню 1830-1831 рр. За результатами Кампанії підтвердження дворянських прав 1830-х рр. близько 36 000 однодворців краю втрачають дворянський статус.

Ключові слова: чиншовики, шляхта, Поділля, Російська імперія.

Наприкінці XVIII ст. 225-літня історія Речі Посполитої обривається. За Третім поділом держави у 1795 р. Поділля, Волинь і Київщина входять до складу Російської імперії. Однак польська спадщина продовжувала тут існувати – шляхта, як привілейований прошарок колишньої союзної держави, надалі зберігала вплив на Поділлі. Після приєднання регіону група автоматично перейшла у дворянський стан зі збереженням усіх привілеїв і маєтностей.

Польська шляхта не була однорідною за своїм соціальним і фінансовим статусом. Окрім великих графських родів, типу Потоцьких, Браницьких, Чарторийських і Грохольських, в історії регіону залишили слід і їх менш успішні одноплемінники. Безземельна і чиншова шляхта швидко відчула на собі батіг влади Петербургу, що прагнула позбавити групу колишніх привілеїв.

На Поділлі чиншовики кількісно превалювали над заможними поміщиками. В склад спільноти входили колись славетні роди, що втрачали наділи, фінанси і вплив через банкрутство, нераціональне господарювання, майнові спори. Зазвичай чиншова шляхта мешкала при садибах заможної шляхти, натомість сплачуючи податок-«чинш». Його розмір встановлювався за домовленістю між обома сторонами.

Однак попри благородну генеалогію представників групи назвати шляхтою в її класичному розумінні складно. Діяльність безземельної шляхти переважно включала службові обов'язки на користь васала. В цей перелік включалися задачі прийому армії на постій, охоронна діяльність південних кордонів, посадові обов'язки в судах.[3, с. 136]

Виходець з аристократичного роду Т. Бобровський у мемуарах наголошує, що вибір польським нобілітетом професії є порушенням звичаєвої поведінки шляхти. На думку автора, професіоналізація перетворювала пана в наймита, адже відтепер особа потрапляла в залежність. [2, s. 294-304]

Так як чиншовики мешкали в сільській місцевості, вони нерідко займались господарством. Разом з цим, за збіднілою шляхтою залишався невід'ємний звичай, що надавав становий привілей – виборче право на сеймиках. Хоч участь була умовною і голос віддавався за вказівкою власника, проте акт вважався свідченням і беззаперечною ознакою приналежності до шляхти.

Просвітник П. Парандьє резюмував: «Зазвичай, мілка, тобто, збідніла шляхта повністю віддається обробітку землі і сільському господарству. Її звичаї такі ж незатійливі, як і її побут. Вона відрізнялась гостинністю, звиягою, безкорисливістю, мало цікавиться тим, що відбувається у світі. Її втішає і турбує лише те, що відбувається на її полях і в сільському господарстві...». Там же автор відзначає поєднання невибагливості цих людей з освіченістю. Попри скрутне фінансове становище, чиншовики нерідко були обізнані у правознавстві, історії, античній спадщині, особливо цікавились колекціонуванням зброї. [1, 34]

Російський уряд ставить перед собою мету: перетворення спільноти на податну верству нарівні з селянством. Російська імперія, як станова держава,

опиралась на представників вищого класу. Вочевидь, Петербург вважав однодворців атавізмом польської минувшини: що взяти з людей, які не володіють землею і капіталом? Державу Романових непокоїла і політико-соціальна активність групи: учасники повстання 1830-1831 рр., в основному, були вихідцями з шляхетських низів.

Факт спільного походження за міфом сарматизму обох груп шляхти не означав цілковитої рівності обох спільнот. Чиншовики сплачували на користь великих поміщиків певний внесок, несли службу при маєтках і були несаможитливими у виборчому праві. Однак попри майновий розрив заможна і безземельна шляхта залишалась у зв'язці між собою.

Аби розколоти стан, уряд у 1830-х рр. вирішує посіяти у стосунках польського нобілітету розбрат. Збіднілу шляхту зобов'язують довести правдивість походження шляхом надання велетенського переліку сімейної генеалогічної документації. Відбір був надзвичайно жорстким: звичайні свідчення про народження від батьків-шляхтичів та свідчення сусідів до уваги не брались. На 1842 р. припав пік ліквідації статусу безземельної шляхти: на Поділлі було позбавлено дворянства більше 36 000 осіб. [4, Арк. 5]

Чиншовиків не лише оподатковували. Відтепер нарівні з кріпаками їх почали примушувати до армійської служби, всіляко обмежували доступ до середньої і вищої освіти, позбавили права участі в сеймиках. Це було непоправним ударом по хоч незаможним, але все ж самолюбивим шляхтичам – відтепер нащадки сарматів зрівнюються з «хлопами».

Знищення правового статусу безземельної шляхти несло в собі множинні цілі. Петербург намагався не лише доотримати в бюджет додаткові податні кошти та розправитися з бунтівниками. Акт прямо вказує на збереження остраху відносно групи, що продовжувала зберігати державну ідею Речі Посполитої.

Велике дворянство не бажало вступати у конфлікт з новою владою – потрапляння в немилість відобразилось би на їхньому добробуті. Навряд чи умовний Грохольський бажав за ініціативу протекції над безземельною шляхтою відбувати каторгу в Сибіру – далеко від атрибутів розкішного, розміреного життя в П'ятничанському палаці. Для таких осіб відданість імператору була гарантом збереження привілеїв в майбутньому.

Провідники антипольської політики, Д. Бібіков і Микола I, тріумфували: єдність польської шляхти було розколота. Польські поміщики, нажахані можливістю втрати статусу, легко позбулись відчуття солідарності з менш респектабельними співбратами, а в душах збіднілих шляхтян оселилась образа.

В майбутньому цей фактор визначатиме пасивне сприйняття останніми Січневого повстання 1863-1864 рр., в якому активом виступили великі землевласники. Відновлення Речі Посполитої чиншову шляхту вже не хвилювало – своїх титулів вони позбулися і маєтностей не мали. Поповнювати лави повстанців задля блага багатших представників своєї попередньої верстви вони не бачили сенсу.

Припускаю, громадську думку засмутив не лише сам факт втрати статусу, а і пасивна споглядальна реакція великого польського дворянства. Саме образа

підштовхнула нащадків однодворців з романтичним світосприйняттям до зближення з українським народом, вивчення його історії та фольклору. Найяскравіший представник – уродженець Поділля, заповзятий українофіл, історик і археолог В. Антонович, організатор Київської громади.

Таким чином, чиншовики після включення Поділля в склад Російської імперії опиняються під прицілом самодержавства. Ця частина nobilitetu Речі Посполитої хоч і не відрізнялась заможністю і впливовістю, однак вперто зберігала станова самобутність. Держава Романових доклала усіх зусиль, аби позбутись дрібної шляхти і зрівняти її в правах зі звичайним селянством. Російській владі вдалось знищити єдність верстви, але попри все збідніла шляхта продовжувала залишатись носієм ідей про необхідність національної боротьби.

Список використаних джерел і літератури:

1. Archives du Ministere des Aff aires Etrangeres, Paris. C. P. Pologne 324, C. P. Pologne MD 34.
2. Bobrowski T. Pamiętnik mojego życia. O sprawach i ludziach mego czasu. T. 1. Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1979. 507 s.
3. Бовуа Д. Гордиев узел Российской империи: власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793-1914) / Пер. з франц. М. Крисань. Москва: Новое лит. обозрение, 2011. 997 с.
4. Центральний державний історичний архів України у м. Київ. Ф. 481. Оп. 1. Спр. 52. 26 арк. Арк. 5.

О. С. Макогончук,
молодший науковий співробітник
КЗ «Славутський історичний музей»

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МІСТА СЛАВУТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XX ст.

У статті висвітлено промисловий аспект міста Славути. Здійснено аналіз найбільш успішних промислових об'єктів періоду князювання Сангушків. Прослідковано темпи розвитку міста відповідно до росту мануфактурних підприємств.

Ключові слова: Славута, розвиток, промисловість, торгівля, ремісництво, населення, князі Сангушки.

Славута – місто промислове. Протягом XVIII – XX століть власниками Славути князями Сангушками засновано в місті підприємства харчової, будівельної, лісообробної, хімічної, легкої та інших видів промисловості. Так, до 1917 року в місті Славута діяли: 2 суконні фабрики, 2 паперові фабрики,